

Yargılama Süresinin Ölçümünde Kullanılabilir Bir Yöntemin Olasılıksal Temeli

Adil KORKMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada ortalama yargılama sürelerinin ölçümüne yönelik yeni bir formül geliştirilmiş ve Devlet İstatistik Enstitüsünün derlediği adalet istatistiklerine uygulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ortalama Yargılama Süresi Ölçümünde Olasılıksal Yöntem

1. GİRİŞ

Türkiye'de davaların çok geç sonuçlandırılmasına yönelik dikkat yoğunlaşmasıyla birlikte makul sürede yargılama süresiyle ilgili çalışmaların da çoğaldığına tanık olunmaktadır (Akıllıoğlu, 1994; Yaşar, 1997).

Bu içerikteki çalışmalara yönelik ilgiyi somut bir temele dayandırmak bakımından davaların hangi sürelerde sonuçlandırıldığını ölçmek ilk iş olarak kendisini ortaya koymaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü, geçen yıldan artakalan, yıl içinde açılan ve karara bağlanan davaların sayısını türlerine göre vermekte; ancak davaların hangi sürelerde bir karara bağlandıklarına ilişkin bilgi vermemektedir (DİE, 2001). Bu çalışma, değinilen eksikliği, olasılık kuramına dayalı yöntemlerle gidermek üzere bir deneme olarak tasarlanmıştır.

Olasılık kuramı, bugün pek çok alanda yaşamsal düzeyde bir rol oynamaktadır (Plato, 1994): Bilimde, felsefede, hukukta... Öyle ki, gerçeği anlama doğrultusundaki çabalarda, olasılık kuramından uzak durmanın artık olanaksızlaştığından bile söz edilebilir. Bu durum, eldeki çalışmanın temel konusu olarak ortalama yargılama süresi ölçümünde kendisini belirgin bir biçimde sergilemektedir.

2. YÖNTEM

Acaba Devlet İstatistik Enstitüsünün verdiği bilgiler (geçen yıldan artakalan, yıl içinde açılan ve karara bağlanan davaların sayısı), ortalama yargılama süresini ölçme konusunda bir yaklaşım geliştirmek bakımından yeterli midir? Burada önerilen yöntem, dayandığı ilkeler bağlamında söz konusu soruyu olumlu biçimde yanıtlamaktadır. Amaçlanan bağının türetilmesi için, öncelikle, yargılama sürecinin bir doğum ve ölüm süreci olarak incelenip incelenemeyeceğini ortaya koymak gerekmektedir. Yargılama sürecinde görülmekte olan birçok dava ile

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Antalya.

karşılaşmak olanaklıdır. Bu davalar doğum ve ölüm sürecinin kitlesi olarak değerlendirilebilirken, yeni bir davanın açılması doğum, eski bir davanın karara bağlanması da ölüm olarak anlamlandırılabilir. Kitle büyüklüğünün doğumlarla ve ölümlerle artıp eksilen bir raslantı değişkenine dönüşmesi ise -Gnedenko'nun (1976) da belirttiği üzere- bir doğum ve ölüm sürecidir.

Bu bakış açısı kabul edildikten sonra aranan bağıntıyı türetmek için şu simgeler gerekmektedir:

X	geçen yıldan artakalan davaların sayısı	Δt	sonsuz küçük bir süre
Y	yıl içinde açılan davaların sayısı	ΔB	Δt süresindeki doğumların sayısı
Z	karara bağlanan davaların sayısı	ΔD	Δt süresindeki ölümlerin sayısı
t	zaman	ΔP	Δt süresindeki kitle büyüklüğü artışı
P(t)	t anında kitle büyüklüğü	d	genel ölüm oranı
S(t)	t anında kitlenin ortalama yaşı	p	kitle büyüklüğü genel artış hızı
T	kitlenin ortalama ömrü		

Kitle büyüklüğü genel artış hızı p ve genel ölüm oranı d aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$p = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{1}{P(t)} \cdot \frac{\Delta P}{\Delta t} \quad (1)$$

$$d = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{1}{P(t)} \cdot \frac{\Delta D}{\Delta t} \quad (2)$$

Öte yandan zamanın t anında kitle büyüklüğü ile kitlenin ortalama yaşı çarpıldığında $S(t) \cdot P(t)$ olarak kitlenin toplam yaşı elde edilir. Doğumların ve ölümlerin t ve $t + \Delta t$ anlarının tam ortası olarak $t + \frac{1}{2} \Delta t$ anında gerçekleştiği düşünüldüğünde, kitlenin toplam yaşı, t ve $t + \frac{1}{2} \Delta t$ arasında $\frac{1}{2} \Delta t \cdot P(t)$ büyüklüğünde artarken, bu dönemin sonu olan $t + \frac{1}{2} \Delta t$ anında $T \cdot \Delta D$ büyüklüğünde eksilir; bu andan $t + \Delta t$ anına dek ise $\frac{1}{2} \Delta t \cdot P(t + \Delta t)$ ölçüsünde daha artarak $S(t + \Delta t) \cdot P(t + \Delta t)$ değerine eşit olur. Buradan,

$$S(t) \cdot P(t) + \frac{\Delta t}{2} \cdot P(t) - T \cdot \Delta D + \frac{\Delta t}{2} \cdot P(t + \Delta t) = S(t + \Delta t) \cdot P(t + \Delta t)$$

yazılıp $\Delta t \rightarrow 0$ iken,

$$\frac{\partial S(t)}{\partial t} + p \cdot S(t) + d \cdot T = 1 \quad (3)$$

bulunur. Kabul edilebilir birtakım koşullar altında yukarıdaki bağıntıdan ortalama ömrün (ortalama yargılama süresinin) ölçümünde kullanılabilir bir bağıntı türetilir. Bu koşullardan birincisi, bireyin (davanın) ortalama yaşının yapısal bir özellik olarak sabitliğidir ki, bu özellik,

$$\frac{\partial S(t)}{\partial t} = 0 \quad (4)$$

biçiminde dile getirilebilir. Bu eşitlik, bir raslantı değişkeni olarak $S(t)$ 'nin S gibi bir değere kesin olarak eşit olduğu anlamına gelmektedir. Olasılık kuramı terimleriyle dile getirilecek olursa, (4), S sabit bir sayı olmak üzere şöyle yazılabilir:

$$\Pr\{S(t)\} = \begin{cases} 1, & S(t) = S \\ 0, & S(t) \neq S \end{cases} \quad (5)$$

(3) nolu bağıntıda, ilk terim (4) nolu bağıntı uyarınca ortadan kaldırıldığında ve $S(t)$ yerine de (5) nolu bağıntı uyarınca S konulduğunda,

$$p \cdot S + d \cdot T = 1 \quad (6)$$

bulunur ki, bu bağıntıdan ortalama ömrü türetebilmek için S 'nin T cinsinden anlatılabilmesi gerekmektedir. Bunun için kabul edilebilir nitelikte olarak değerlendirilen ikinci koşula gereksinim duyulmaktadır. İkinci koşula göre $Y > 0$ ve $Z > 0$ olmak üzere uç durumdaki davalara ilişkin ortalama yaş (ortalama birikmiş yargılama süresi), bütün davalara ilişkin ortalama yaşı temsil etmektedir. Uç durumdaki davalara ilişkin ortalama yaş S^* ile gösterilsin. Laplace'ın yetersiz neden ilkesi (Plato, 1994; Self, 1999) uyarınca uç durumdaki davaların koşullu olasılıkları aynı ve dolayısıyla da $1/(Y+Z)$ değerine eşit kabul edilebilir. Uç durumdaki davaların Y tanesi henüz yeni açılmış olduğundan bunların her birindeki birikmiş yargılama süresi 0 'dır. Bitmeye yakın davalardaki birikmiş yargılama süreleri de T_1, T_2, \dots, T_z olsun. Öyleyse uç durumdaki davalara ilişkin ortalama yaşın beklenen değeri,

$$E\{S^*\} = 0 \cdot \frac{1}{Y+Z} + 0 \cdot \frac{1}{Y+Z} + \dots + 0 \cdot \frac{1}{Y+Z} + T_1 \cdot \frac{1}{Y+Z} + T_2 \cdot \frac{1}{Y+Z} + \dots + T_z \cdot \frac{1}{Y+Z}$$

olarak elde edilir. Buradan, kabul edilebilir nitelikte olarak değerlendirilen ikinci koşul uyarınca $S = E(S^*)$ yazılabileceğinden, $T = (T_1 + T_2 + \dots + T_z)/Z$ durumu göz önünde bulundurularak kitle ortalama yaşı $E(S^*) = Z/(Y+Z) \cdot T$ biçiminde elde edilebilir. Öte yandan doğumların ve ölümlerin yıl içinde uniform dağılım gösterdiği kabul edilip yıl ortasındaki kitle büyüklüğünün $X + (Y-Z)/2$ biçiminde kestirilebileceği dikkate alınarak kitle büyüklüğü genel artış hızı $(Y-Z)/[X + (Y-Z)/2]$ ve genel ölüm oranı $Z/[X + (Y-Z)/2]$ olarak kestirilebilir. (6) nolu bağıntıda S, p ve d büyüklükleri yerine kestiricileri konulduğunda,

$$T = \frac{\frac{X+Y+X-Z}{2}}{\frac{1}{Y} + \frac{1}{Z}}$$

elde edilir. U ve V gibi ki sayının aritmetik ortalaması (*Arithmetic Mean*) $A(U,V)$ ve harmonik ortalaması (*Harmonic Mean*) $H(U,V)$ ile gösterilecek olursa, yukarıdaki bağıntı, matematik yalınlık doğrultusunda şöyle yazılabilir:

$$T = \frac{A(X+Y, X-Z)}{H(Y, Z)} \quad (\text{Yıl})$$

Böylece ortalama yargılama süresi, aritmetik ortalama ile harmonik ortalama arasındaki yalın bir oran olarak elde edilmiş olur. Yukarıdaki bağıntıda yıl birimiyle verilen süreyi, **gün** birimiyle dile getirmek de olanaklıdır (küsürlü değerlerin **yukarıya yuvarlanarak** tamsayı değerler elde edilmesi ve ayrıca artık yıllarda **365** yerine **366** konulması önerilebilir):

$$T = \frac{A(X+Y, X-Z)}{H(Y, Z)} \cdot 365 \quad (\text{Gün})$$

3. SONUÇ

Bu bağıntı, Devlet İstatistik Enstitüsünün hazırladığı verilere uygulanabilir niteliktedir. Devlet İstatistik Enstitüsü, gerekli verileri, "Tarihi Tablolar" başlığı altında verilmektedir (DİE, 2001). 1990-1999 yıllarına ilişkin olan bu verilerden 1991-1999 arasındaki her yıl için geçen yıldan artakalan, yıl içinde açılan ve karara bağlanan dava sayıları elde edilebilir. Bu bilgiler eldeki çalışmada Çizelge 1 başlığı altında toplulaştırılmış olarak verilmektedir. Bu veriler aracılığıyla mahkeme türlerine göre ortalama yargılama süreleri ekte verilen Çizelge 2'deki gibi hesaplanabilir. Çizelge 2'de hesaplanan bu yargılama süreleri sergilenmekte, böylece makul yargılama süresi ölçütüne uyup uymadıkları sınanabilir bir duruma getirilmektedir.

Davaların makul kabul edilemeyecek ölçüde uzun olması, yargılamaya ilişkin içeriksel sorunların fark edilip giderilmesini engellemekte, adalet beklentisini karşılayamayan bireylerin toplumsal güvensizliklerini artırmaktadır. Bu ise Konfüçyüs'ün (1973) **Lun-yü**'da değindiği toplumsal çözülme sürecini hızlandırıcı bir olgu biçiminde değerlendirilebilir. Ancak işin bu boyutları başka bir alana ilişkindir.

Yargılama Süresinin Ölçümünde Kullanılabilir Bir Yöntemin Olasılıksal Temeli

Tablo 1 Mahkeme Türlerine Gelen, Karara Bağlanan, Gelecek Yıla Artakalan Dava Sayıları

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ceza Dairesi	Gelen	101.140	102.036	116.516	116.718	127.588	118.307	120.149	136.129	136.006	139.025
	Karara Bağlanan	86.883	92.850	102.534	103.057	118.039	109.323	112.379	124.327	121.341	125.809
	Gelecek Yıla Artakalan	14.257	9.186	13.983	13.661	9.549	8.984	7.770	11.802	14.665	13.216
Ceza Genel Kurulu	Gelen	401	399	396	367	413	422	323	411	411	336
	Karara Bağlanan	368	371	363	354	376	407	304	343	398	330
	Gelecek Yıla Artakalan	33	28	33	33	37	15	19	68	13	6
Hukuk Dairesi	Gelen	341.402	365.651	403.654	371.898	336.033	321.796	281.953	268.288	261.075	261.716
	Karara Bağlanan	239.374	250.056	295.333	295.115	296.810	295.533	259.302	247.383	245.026	248.010
	Gelecek Yıla Artakalan	102.028	115.595	108.321	76.783	39.223	26.263	22.651	20.905	16.049	13.706
Hukuk Genel Kurulu	Gelen	775	774	889	1.083	1.097	1.306	1.142	1.149	932	1.085
	Karara Bağlanan	671	674	783	882	905	1.166	875	1.102	919	1.065
	Gelecek Yıla Artakalan	104	100	106	201	192	140	267	47	13	20
Danıştay Vergi Dava Dairesi	Gelen	1.151	635	806	521	877	879	954	1.025	824	832
	Karara Bağlanan	1.118	153	488	268	482	320	429	630	466	654
	Gelecek Yıla Artakalan	33	482	318	253	395	559	525	395	358	178
Danıştay İdari Dava Dairesi	Gelen	207	787	1.289	1.788	2.385	2.468	2.230	2.670	2.930	3.331
	Karara Bağlanan	152	531	623	959	1.340	1.498	1.140	1.509	1.626	2.043
	Gelecek Yıla Artakalan	55	256	666	829	1.045	970	1.090	1.161	1.304	1.288
Devlet Güvenlik Mahkemesi	Gelen	3.907	4.506	5.419	7.715	11.895	13.585	12.911	14.348	13.033	13.182
	Karara Bağlanan	2.505	3.038	2.981	3.836	5.598	7.410	6.531	7.626	6.371	7.719
	Gelecek Yıla Artakalan	1.402	1.468	2.438	3.879	6.297	6.175	6.380	6.722	6.662	5.463
Ağır Ceza	Gelen	53.863	52.539	51.776	53.711	60.096	66.669	71.837	79.090	85.495	92.332
	Karara Bağlanan	31.870	32.209	31.465	31.111	33.865	36.553	35.964	38.724	40.595	45.284
	Gelecek Yıla Artakalan	21.993	20.330	20.311	22.600	26.231	30.116	35.873	40.366	44.900	47.048
Asliye Ceza	Gelen	538.823	632.438	642.964	653.467	741.138	740.965	766.979	858.052	947.105	1.081.611
	Karara Bağlanan	292.688	349.993	360.909	340.188	396.147	388.224	384.555	443.395	446.450	488.175
	Gelecek Yıla Artakalan	246.135	282.445	282.055	313.279	344.991	352.741	382.424	414.657	500.655	593.436

Tablo 1. Mahkeme Türlerine Gelen, Karara Bağlanan, Gelecek Yıla Artakalan Dava Sayıları (Devam)

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
SULH CEZA	Gelen	515.993	493.206	484.388	505.862	526.483	525.034	560.857	490.418	594.726	663
	Karara Bağlanan	353.620	351.845	353.839	379.030	399.310	393.585	420.266	344.112	422.468	460.357
	Gelecek Yıla Artakalan	162.373	141.361	130.549	126.832	127.173	131.449	140.591	146.306	172.258	202.652
Trafik	Gelen	8.601	9.334	12.865	14.561	14.942	19.940	22.314	7.205	20.795	25.200
	Karara Bağlanan	8.295	9.276	12.814	14.528	14.939	19.938	22.314	6.897	19.959	24.352
	Gelecek Yıla Artakalan	306	58	51	33	3	2	0	308	836	848
Çocuk	Gelen	5.320	6.547	7.618	7.480	8.806	9.349	9.734	10.411	11.195	11.444
	Karara Bağlanan	2.813	3.524	4.147	3.390	3.895	4.024	3.952	3.964	4.359	3.434
	Gelecek Yıla Artakalan	2.507	3.023	3.471	4.090	4.911	5.325	5.782	6.447	6.836	8.010
İcra Tetkik Mercii (Ceza)	Gelen	249.604	341.855	370.448	411.234	507.514	473.991	430.188	452.231	556.437	740.861
	Karara Bağlanan	184.266	249.263	276.814	308.943	367.657	376.358	325.026	339.141	397.617	503.838
	Gelecek Yıla Artakalan	65.338	92.592	93.634	102.291	139.857	97.633	105.162	113.090	158.820	237.023
Asliye Hukuk	Gelen	752.532	721.078	737.388	752.673	780.880	799.910	763.446	730.787	759.952	766.701
	Karara Bağlanan	432.115	415.521	434.565	430.504	456.812	466.295	459.622	435.105	457.640	460.444
	Gelecek Yıla Artakalan	320.417	305.557	302.823	322.169	324.068	333.615	303.824	295.682	302.312	306.257
Asliye Ticaret	Gelen	41.216	43.920	46.372	54.374	62.482	59.626	53.640	58.815	85.357	69.765
	Karara Bağlanan	24.701	25.890	28.307	32.360	36.917	32.451	28.951	29.931	53.144	32.985
	Gelecek Yıla Artakalan	16.515	18.030	18.065	22.014	25.565	27.175	24.689	28.884	32.213	36.780
İş	Gelen	96.530	103.072	100.531	99.276	143.367	158.973	117.634	110.431	116.880	131.216
	Karara Bağlanan	59.094	59.470	54.339	52.379	74.336	104.391	70.199	65.138	64.521	76.989
	Gelecek Yıla Artakalan	37.436	43.602	46.192	46.897	69.031	54.582	47.435	45.293	52.359	54.227
Sulh Hukuk	Gelen	558.260	532.177	510.795	483.219	467.634	467.165	495.131	544.571	553.419	538.905
	Karara Bağlanan	423.213	418.380	418.616	402.873	397.671	399.005	396.158	442.579	450.059	445.909
	Gelecek Yıla Artakalan	135.047	113.797	92.179	80.346	69.963	68.160	98.973	101.992	103.360	92.996
Tapulama	Gelen	182.920	170.243	144.156	129.725	128.211	115.682	104.231	91.477	82.038	70.075
	Karara Bağlanan	67.311	66.235	53.747	44.496	51.304	43.515	40.786	35.550	33.189	31.718
	Gelecek Yıla Artakalan	115.609	104.008	90.409	85.229	76.907	72.167	63.445	55.927	48.849	38.357

Yargılama Süresinin Ölçümünde Kullanılabilir Bir Yöntemin Olasılıksal Temeli

Tablo 1 Mahkeme Türlerine Gelen, Karara Bağlanan, Gelecek Yıla Artakalan Dava Sayıları (Devam)

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İCRA TETKİK MERCİİ (HUKUK)	Gelen	108.173	117.530	121.169	112.492	125.850	115.117	106.677	107.448	119.461	144.202
	Karara Bağlanan	84.176	89.972	95.956	89.697	99.028	93.714	85.661	86.288	93.794	110.639
	Gelecek Yıla Artakalan	23.997	27.558	25.213	22.795	26.822	21.403	21.016	21.160	25.667	33.563
Bölge İdare Mahkemesi	Gelen	23.286	21.279	15.408	19.379	27.198	22.151	14.465	8.905	5.573	16.426
	Karara Bağlanan	16.438	18.040	12.777	13.931	19.505	17.357	12.451	8.247	4.994	15.645
	Gelecek Yıla Artakalan	6.848	3.239	2.631	5.448	7.693	4.794	2.014	658	579	781
İdare Mahkemesi	Gelen	107.513	100.867	95.414	101.114	112.890	111.478	100.101	94.170	91.803	96.936
	Karara Bağlanan	53.352	57.462	53.240	57.248	69.780	66.937	59.516	60.296	59.840	67.560
	Gelecek Yıla Artakalan	54.161	43.405	42.174	43.866	43.110	44.541	40.585	33.874	31.963	29.376
Vergi Mahkemesi	Gelen	109.852	119.632	109.758	111.947	114.729	99.831	85.256	67.182	58.272	61.800
	Karara Bağlanan	61.749	65.288	63.642	62.827	69.108	60.927	58.247	48.103	40.214	42.508
	Gelecek Yıla Artakalan	48.103	54.344	46.116	49.120	45.621	38.904	27.008	19.079	18.058	19.292

Tablo 1 Elde Edilen Bağıntıya Göre Mahkeme Türlerine Göre Ortalama Yargılama Süreleri (Gün)

MAHKEMELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ceza Dairesi	48	41	50	37	32	28	29	40	41
Ceza Genel Kurulu	31	31	35	34	24	21	44	41	11
Hukuk Dairesi	155	141	122	77	42	35	33	28	22
Hukuk Genel Kurulu	56	48	61	80	54	80	59	13	6
Danıştay Vergi Dava Dairesi	386	375	452	218	452	481	302	308	178
Danıştay İdari Dava Dairesi	93	217	264	238	252	315	267	266	233
Devlet Güvenlik Mahkemesi	171	210	260	282	310	346	307	386	314
Ağır Ceza Mahkemesi	247	236	244	251	268	312	341	365	363
Asliye Ceza Mahkemesi	263	286	306	293	325	337	317	344	377
Sulh Ceza Mahkemesi	163	143	125	117	120	117	151	134	145
Trafik Mahkemesi	8	2	2	1	1	1	8	11	13
Çocuk Mahkemesi	269	272	376	386	443	487	523	534	689
İcra Tetkik Mercii (Ceza)	110	123	115	115	123	113	117	119	134
Asliye Hukuk Mahkemesi	281	257	260	258	255	262	254	237	241
Asliye Ticaret Mahkemesi	237	233	214	225	290	343	307	204	359
İş Mahkemesi	238	295	323	252	234	281	265	263	250
Sulh Hukuk Mahkemesi	112	93	80	70	64	75	83	84	82
Tapulama Mahkemesi	670	772	768	633	664	690	695	655	626
İcra Tetkik Mercii (Hukuk)	103	102	100	90	97	91	90	90	95
Bölge İdare Mahkemesi	115	86	97	117	145	115	65	46	16
İdare Mahkemesi	346	297	271	229	237	271	240	205	169
Vergi Mahkemesi	274	310	271	257	269	234	193	171	159

KAYNAKLAR

- AKILLIOĞLU, T. (1994), "*Adalet Kavramı ve İnsan Hakları*", Adalet Kavramı içinde, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- DİE (2001), *Adalet İstatistikleri*, 1999, Ankara, s. 1-4.
- GNEDENKO, B. V. (1976), *The Theory of Probability*, Mir Publishers, Moscow, s. 346.
- KONFÜÇYÜS (1973), *Konuşmalar "Lun-yü" (Çeviren Muhaddere Nabi Özerdim)*, Devlet Kitapları, Ankara, s. 50-51.
- PLATO, J. Von (1994), *Creating Modern Probability*, Cambridge University Press, USA, s. 1,6.
- SELF, P. (1999), *A History of Inverse Probability*, Springer, New York, s. 169.
- YAŞAR, S. (1997), *Yargı Reformu Gerçekleşmeli*, Gazete Ege Tesisleri, İzmir.

On The Probabilistic Basis Of A Method Usable For Measuring Of Case Period

ABSTRACT

Probabilistic Base of A Method Usable for Measuring of Case Period: In this study, a formula usable to measure the case period has been developed and applied to the judicial statistics collected by State Institute of Statistics.

Key Words: Probabilistic Method to Measure Average Case Period